

більш значущі життєдіяльнісні зв'язки соціальних суб'єктів, такі як суспільно значуща діяльність, життєві відносини, творчий саморозвиток; професіоналізм як основа повноцінного входження в соціально-діяльнісний контекст тощо.

Література

1. Абульханова К.А. Акмеология: проблемы теории и практики / К.А. Абульханова // Акмеология: методология, методы и технологии: материалы научной сессии, посвященной 75-летию члена-корреспондента РАО, Президента МААН Н.В. Кузьминой: статьи / [К.А. Абульханова, А.А. Бодалев, А.А. Деркач, Н.В. Кузьмина, Л.Г. Лаптев]. – М.: РАГС, 1998. – 230 с.
2. Ананьев Б.Г. Проблемы современного человекознания / Б.Г. Ананьев. – М.: Педагогика, 1976. – 439 с.
3. Зазыкин В.Г. Акмеографический подход в акмеологических исследованиях / В.Г. Зазыкин // Акмеология: методология, методы и технологии: материалы научной сессии, посвященной 75-летию члена-корреспондента РАО, Президента МААН Н.В. Кузьминой: статьи. – М.: РАГС, 1998. – 230 с.
4. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии / С.Л. Рубинштейн. – СПб.: Питер Ком, 1998. – 688 с.
5. Семенов И.Н. Научно-методологические ориентации в современной акмеологии / И.Н. Семенов // Акмеология: методология, методы и технологии: материалы научной сессии, посвященной 75-летию члена-корреспондента РАО, Президента МААН Н.В. Кузьминой: статьи / И.Н. Семенов. – М.: РАГС, 1998. – 230 с.

МАРКОВА В.М.

НЕНАСИЛЛЯ ЯК ОДНА З УМОВ УСПІШНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВЧИТЕЛЯ

Відповідно до сучасних підходів до освітнього процесу в школі, І. Якіманська і В. Слободчиков розглядають процес навчання як “особливу індивідуальну діяльність учня щодо оволодіння соціокультурними нормами пізнання” [1]. Воно спирається, насамперед, на суб'єктний досвід учня, накопичений ним не тільки під впливом спеціально організованого навчання, а й у процесі індивідуальної життєдіяльності, джерела та умови якої в кожного свої, особливі й неповторні.

Учитель у процесі навчання має спиратися на суб'єктний досвід учня. Для досягнення результатів освіти він має приймати, поважати цей досвід, серйозно до нього ставитися. Тільки така професійно-особистісна позиція педагога змінює позицію учня. Особливості особистості учня, відображені в його суб'єктному досвіді, істотно відрізняються. Стратегія роботи вчителя із цими особливостями учнів полягає в прийнятті їх, відсутності “боротьби”, “викорінювання”, “подолання”, насилля, що й зумовлює успішну професійну діяльність.

Мета статті – розкрити суть поняття “ненасилля” та проаналізувати проблему ненасилля.

Соціальне замовлення відображає як мету освіти розвиток особистості, що навчається, її творчих здібностей. Уявлення про учня, як ключового суб'єкта освіти, актуалізує особистісно орієнтовану модель освіти і як основний засіб – діалог. Тільки в діалозі, тобто в процесі спілкування, стає можливим з'ясування потреб і здібностей того, хто вчиться, розвиток його особистості.

Оскільки вчитель є ключовою фігурою системи освіти, його особистість та поведінка здійснюють величезний виховний і психологічний вплив на особистість учня. Кожний вчитель – це неповторна особистість, а відповідно, неповторне його спілкування з учнями. В усіх воно проходить по-різному, адже педагогічне спілкування – це єдина магістраль, якою вчитель транслює все гарне, що вміщує його особистість, на особистість учня. І не дуже добре.

Особливістю педагогічної діяльності є висока емоційна напруженість, яка може впливати на ефективність діяльності як позитивно (стимулююче), так і не-

гативно (гальмувати). Тактовний, доброзичливий учитель позитивно впливає на виховання учнів, навіть важко виховуваних. Неадекватна поведінка й дії вчителя викликають дидактогенні психологічні стани та захворювання дітей.

Стиль педагогічного спілкування залежить від особистих якостей людини, загальної культури, професійної компетенції, педагогічної інтуїції. Щодо якостей, які визначають стиль спілкування педагога, то тут дослідники виділяють ставлення вчителя до дітей та володіння організаторською технікою. В основі стилю спілкування вчителя – його загальне ставлення до дітей і професійної діяльності в цілому. Залежно від ставлення педагог обирає найзручніші для нього способи організації діяльності учнів: або він захоплює власним прикладом, або вміло радиться з приводу справи, або ж наказує щось робити. Стиль керівництва, як і ставлення, є складником загального стилю спілкування вчителя. Деякі автори виділяють три основні стилі керівництва вчителя: демократичний, авторитарний, ліберальний.

На жаль, багатьом учителям сучасної школи притаманні авторитарність, категоричність суджень, повчальні манери спілкування, моралізування, невміння й небажання зрозуміти учня, його вчинки, протиставлення моральних і етичних правил поколінь, інфантильність, прагнення все зводити до простих схем, узагальненості в сприйнятті людей.

На запитання “Якщо в класі є учні, які Вам неприємні, який шлях роботи з ними Ви оберете?” вчителі (в анкетуванні брали участь 2139 педагогів) відповіли так: 34,2% – необхідно сприймати їх такими, якими вони є; 32,6% – необхідно їх примусити відповідати загальним вимогам; 28,9% – необхідно намагатися їх змінити. Лише 13,2% респондентів вважають проблему небажання вчителів знаходити спільну мову з учнями важливою. На запитання “Дефіцит яких якостей спостерігається сьогодні у вчителів школи?": по 15,1% відзначили: терпимості, витримки, уміння володіти собою.

Ми погоджуємося в цьому сенсі з І.І. Зарецькою: “Силою і примусом, грубістю і загрозами можна підкорити собі іншого, але це буде уявний успіх. Той, хто краще знає себе та інших, швидше знайде своє місце в житті” [2].

На жаль, для багатьох наших співвітчизників, серед яких є і вчителі, характерне несприйняття поглядів та ідей опонента, агресивна непримиренність до нового.

Ми не звикли домовлятися, іти на компроміси, поступки, досягати угоди. Ми призвичаїлися боротись і не визнаємо прохань, переконань, умовлянь. Зате звично вдаємося до наказів, примусу, залякування, шантажу та інших видів морального тиску. Ми не визнаємо за партнером – конкретною людиною, певною соціальною групою – права “бути іншим”, права на самовизначення в тій чи іншій ситуації, на прояв суб’єктивної свободи.

Ми борці-максималісти. Ми все ще недооцінюємо руйнівну силу ідеї насилля, її самознищувальної спрямованості.

Українському суспільству потрібні сьогодні інші цінності – гуманістичні. Слід культивувати в ньому такі риси, як терпіння, чутливість, доброта, тобто ті людські якості, які несумісні з насиллям.

Ідею ненасилля покладено в основу релігійних компетенцій (джайнізм, буддизм, християнство).

Проблема ненасилля та терпіння набула відображення у філософсько-етичних вченнях.

Передусім, це концепція Л.М. Толстого про непротивлення злу насиллям. Це також праці російського художника й філософа М.К. Реріха, американського філософа Д. Шарпа, суспільного діяча М. Ганді, лідера руху за громадянські права в США М.Л. Кінга, німецького мислителя А. Швейцера. Французький соціолог Ж. Семлен вважає насилля злом: “Ненасилля несе в собі зачатки нової історії, воно здатно спрямувати людство в новому напрямі. XXI століття буде століттям ненасилля або його не буде зовсім” [3, с. 85].

Російський філософ Ю.А. Шрейдер та американський учений Р. Хіггінс доходять висновку, що ненасилля є одним із засобів вирішення глобальних проблем людства.

Ідея ненасилля, терпимості, взаєморозуміння та взаємодії, відмова від різних форм примушення культивуються представниками гуманістичного напрямку в педагогіці і психології.

Концептуальні принципи педагогіки ненасилля розроблені у працях М.Ф. Квінтіліана, Ж.-Ж. Руссо, Л.М. Толстого, великих педагогів М. Монтесорі, К.Н. Венцеля, Л.С. Виготського, В.О. Сухомлинського, Дж. Дьюї.

Мета педагогіки ненасилля – виховання підлітків на ненасильницькій основі і в душі ненасилля, миролюбства, поважання прав і гідності інших людей, дбайливого ставлення до природи, всього живого, вирішення конфліктів без використання відкритих і прихованих форм примусу.

Ідеї ненасилля найбільш повно виражені в педагогіці співробітництва (Ш.О. Амонашвілі, І.П. Волков, Є.М. Ільїн, С.І. Лисенкова, В.Ф. Шаталов).

Ш.О. Амонашвілі пропонує систему принципів гуманного, толерантного педагогічного процесу: “Безглуздо 11 років “боротися” з учнями, щоб “зробити їх людьми” [4].

Ненасилля виступає основним принципом гуманістичної психології (А. Маслоу, К. Роджерс, В. Франкл, Ф. Перлз), багато ідей якої схожі з педагогікою співробітництва. Гуманістична психологія виникла в США наприкінці 50-х – початку 60-х рр. ХХ ст. Їх засновниками є відомі американські психологи А. Маслоу та К. Роджерс. Вони вважають, що біхевіористична психологія надмірно націлена на контроль за поведінкою, свідомістю та особистістю учня. Учень стає об’єктом дослідження та маніпуляції, його вільний особистісний вибір майже не береться до уваги. К. Роджерс порівнює роботу вчителя з роботою психотерапевта, який не формує людину, намагаючись відлити її форму, що була задумана раніше, а допомагає їй знайти в собі те позитивне, що в ній вже є, але викривлене, приховане. Учителеві мають бути притаманні такі якості, як конгруентність, емпатія, позитивне прийняття та здатність передати їх учням: “Якщо викладач розуміє і сприймає внутрішній світ своїх слухачів безоціночно, якщо поводить себе натурально та відповідно до своїх внутрішніх переживань, якщо, нарешті, він доброзичливо ставиться до учнів, студентів, слухачів. Він тим самим створює необхідні умови для їхнього плідного навчання та виховання” [5, с. 11].

Виникла і сформована спеціальна галузь гуманістичної психології – психологія ненасилля. Її мета – вивчення психологічних механізмів ненасильницької взаємодії людини з іншими людьми, природою, суспільством, світом у ціло-

му. Чеськими вченими В. Каппоні і Т. Новаком популяризоване поняття асертивності: “Людина, яка поводиться асертивно, не діє на шкоду кому-небудь, поважаючи права інших людей, але при цьому не дозволяє і “сукати з себе мотузки” [6, с. 163].

Ненасилля не визнає примусу як способу вирішення політичних, моральних, економічних проблем і конфліктів. Воно ставить за мету не руйнування, а терпимість і творення, що дає змогу по-новому побудувати відносини між людьми.

Йдеться не про усунення ненасилля. Це неможливо. Воно, як і зло, незнищенне, це вічна категорія. Цілковите ненасилля можливе лише теоретично. Однак потрібно прагнути до ненасилля, зниження його рівня. А цього можна досягти, якщо в кожному конкретному випадку брати на себе всю повноту відповідальності за зроблений вибір, якщо прагнути до співпраці, а не до конфронтації. Завдання полягає в тому, щоб ідея ненасилля мала якомога більше прибічників у нашому суспільстві, щоб нею пройнялося якомога більше наших співвітчизників.

Колосальні можливості для реалізації цих ідей має система освіти, зокрема школа, дошкільні навчальні заклади. Вона здатна не лише пропагувати їх, а й формувати в дітей позицію ненасилля, навчити своїх вихованців відповідно будувати власну поведінку.

Висновки. Отже, проблеми “ненасилля” перебувають у центрі уваги філософів, суспільних діячів, педагогів і психологів упродовж історії людства. Виходячи з аналізу проблеми ненасилля, можна визначити в змістовій частині цього поняття два важливих аспекти:

1. Ненасилля – це заперечення примусу в процесі взаємодії людини зі світом, з іншими людьми; заперечення, яке засноване на терпимості, визнанні права на існування всього, що внутрішнє відноситься людиною до категорії “чужого”.

2. Ненасилля – це одночасно утвердження та посилення здатності всього живого до позитивного самовиявлення.

Успішність професійної діяльності вчителя – це поняття, до якого входять такі складові:

- діалог (тобто процес спілкування) учителя й учнів;
- емоційне “прийняття” вчителя учнями, зв’язок між ними; стиль педагогічного спілкування.

Література

1. Якиманская И.С. Личностно-ориентированное обучение в современной школе / И.С. Якиманская. – М. : Сентябрь, 2000. – 110 с.
2. Зарецкая И.И. Коммуникативная культура педагога и руководителя / И.И. Зарецкая. – М. : Сентябрь, 2002. – 160 с.
3. Семлен Ж. Выход из насилия / Ж. Семлен // Глобальные проблемы и общечеловеческие ценности. – М., 1990.
4. Амонашвили Ш.А. Психологические основы педагогического сотрудничества : книга для учителя / Ш.А. Амонашвили. – К. : Освіта, 1991. – 111 с.
5. Роджерс К.Р. Взгляд на психотерапию. Становление человека / К.Р. Роджерс. – М., 1994. – 480 с.
6. Каппони В. Сам себе психолог / В. Каппони, Т. Новак. – СПб., 1994.